

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมของสตรีต่อภิกษุในปัจจุบัน

พระวินัยเป็นหลักหรือข้อกฎหมายสำหรับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา^๑ พระวินัยนั้นเป็นทั้งข้อห้ามและข้ออนุญาตสำหรับพระภิกษุและภิกษุณี ที่เป็นข้อห้ามนั้น เช่น ห้ามพระภิกษุเสพเมถุนแม้ในสัตว์เดรัจฉาน^๒ ส่วนที่เป็นข้ออนุญาต เช่น ทรงอนุญาตให้อุปสมบทกุลบุตรในชนบทชายแดน (ปัจฉินตชนบท) ทั้งปวง ด้วยภิกษุเป็นคณะเพียง ๕ รูป (ปกติให้ใช้ ๑๐ รูป)^๓ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักเกณฑ์ไว้อย่างครอบคลุม รัดกุม และมีความเป็นเหตุเป็นผล ในพระวินัยก็เช่นกันพระพุทธเจ้าทรงวางทางออกสำหรับข้อบังคับแต่ละบทไว้ด้วย เพื่อทรงอนุเคราะห์ให้พระภิกษุสามารถดำรงความเป็นสมณะเพศได้โดยไม่ลำบาก และจะเป็นการเกื้อกูลให้การปฏิบัติตัวของพระภิกษุมีความเป็นแบบแผนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในกรณีเกี่ยวกับสตรีก็เช่นเดียวกัน แม้จะมีข้อห้ามเกี่ยวกับสตรีที่ปรากฏในพระวินัยเป็นจำนวนมาก ทั้งในปาราชิก สังฆาติเสส อนียต และปาจิตตีย์ ตลอดทั้งบรรดาสิกขาบทอื่นๆ ที่มานอกพระปาฏิโมกข์ มีพระวินัยหลายข้อด้วยกันที่เป็นบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้พระภิกษุได้แสดงออก หรือกระทำต่อสตรี เช่น ห้ามเสพเมถุน ห้ามอยู่ในสถานที่ลับตาสองต่อสอง ห้ามเกี่ยวพาราสีสตรี ท่าที่ที่พระองค์บัญญัติขึ้น เป็นสิ่งที่ย้ำเตือนเฉพาะพระภิกษุเท่านั้น มิได้ห้ามสตรีที่เป็นคฤหัสถ์แต่ประการใดทั้งสิ้น พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้แสดงทรรศนะว่า^๔ ข้อห้ามเหล่านี้ เป็นการจัดกรอบ หรือจัดระเบียบที่มุ่งผลในเชิงสังคมวิทยา เชิงจิตวิทยามวลชน นอกเหนือจากการมุ่งไปที่เป้าหมายหลักคือเป้าหมายในเชิงจริยศาสตร์ เป็นการป้องกันอาสวะกิเลสที่จะเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของพระภิกษุที่มีต่อสตรี และนอกจากการป้องกันแล้ว ยังถือได้ว่าเป็นการป้องปรามมิให้พระภิกษุบางรูปได้สร้างความเสื่อมเสียให้แก่สังคมสงฆ์และตัวเองด้วย แต่เมื่อพิจารณาอย่างรอบด้านแล้วจะพบว่าข้อห้ามตามที่ปรากฏในพระวินัยนั้น มิได้หมายความว่าห้ามอย่างเด็ดขาดในทุกกรณี กล่าวคือมิให้เกี่ยวข้องในทุกกรณี จะเห็นว่า ในกรณีใดก็ตามที่เป็นการเกี่ยวข้องแล้วมิได้ก่อให้เกิดผลเสียต่อ

^๑ พระครูธรรมจักรเจติยาภิบาล, “พระวินัย: กฎหมายพระสงฆ์”, Journal of Nakornratchasima college, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๐): ๓๓๙-๓๔๕.

^๒ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๙/๓๙.

^๔ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, สตรีเป็นศัตรูต่อพรหมจรรย์จริงหรือ?, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/162324> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐].

สังคมโดยรวม และมีได้ก่อให้เกิดความเศร้าหมองทางจิตแล้ว พระองค์ก็ได้มีท่าทีที่จะปฏิเสธแต่ประการใด ดังจะเห็นได้จากกรณีของนางวิสาขากับพระอุบาลีที่ได้ร่วมกันตัดสินคดีนางภิกษุณีตั้งครุ^๕

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงวางแนวทางเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมไว้ทั้งในพระวินัยและพระสูตรต่างๆ ที่ทรงประทานแก่พระภิกษุ ซึ่งสามารถวิเคราะห์เป็นแนวทางปฏิบัติของพระภิกษุที่เหมาะสมต่อสตรีได้ดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่ปรากฏในพระวินัย

พระวินัยเป็นทั้งข้อห้ามและขออนุญาต ส่วนที่เป็นข้อห้ามนั้นมีลักษณะเฉพาะบทนั้นๆ อยู่แล้ว คือ ห้ามไม่ให้ทำ ส่วนที่เป็นขออนุญาตนั้นมีลักษณะเป็นข้อที่พึงปฏิบัติหรือแนวทางสำหรับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ข้อห้ามสำหรับสตรีนั้นผู้วิจัยได้แสดงไว้โดยละเอียดแล้วในบทที่ ๓ สำหรับบทนี้จะนำเสนอข้อที่ทรงอนุญาตหรือแนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมที่ปรากฏในพระวินัย

อาบัติที่สามารถปรับแก้ภิกษุที่จะพึงมีอันเกี่ยวกับสตรีนั้นมี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ปาราชิก คือ การพินสภจากการเป็นพระภิกษุ (๒) สังฆาทิเสส คือ การประพฤติมานต์เพื่อให้พ้นจากความผิด และ (๓) ปาจิตตีย์ คือ การบอกความผิดต่อหน้าภิกษุอื่นเพื่อให้เกิดความสำรวมระวังในกาลภายหลัง ในอาบัติ ๓ ประการนี้ ๒ อย่างหลังถือว่ายังแก้ไขได้ ไม่ต้องพินจากความเป็นภิกษุ แต่หากต้องปาราชิกแล้วจัดเป็นอาบัติอย่างหนัก แก้ไขไม่ได้ ดังนั้น ภิกษุต้องระมัดระวังสำรวมในปาราชิกทุกสิกขาบท เมื่อว่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีนั้นย่อหมายถึงเอาแต่สิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุนธรรม อาบัติทั้งหมดนี้พระพุทธเจ้าบัญญัติก็เพื่อภิกษุเองเท่านั้น ไม่ได้เพื่อบุคคลอื่นใดเลย สตรีที่มายุ่งเกี่ยวกับภิกษุนั้นย่อมไม่ต้องอาบัติใดเลย หน้าที่ในการรักษาพระวินัยจึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเองโดยส่วนเดียว เป็นเครื่องป้องปราม ป้องกันตัวของพระภิกษุไม่ให้ถูกดึงดูดไปหาเพศตรงข้ามอันจะเป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ของตน ดังปรากฏในประโยชน์ของการบัญญัติพระวินัยทั้ง ๑๐ ประการประกอบด้วย

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความผาสุกของสงฆ์
๓. เพื่อช่มบุคคลผู้ก่อเงินยาก (ไม่มียางอาย)
๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน

^๕ รายละเอียดเพิ่มเติมที่ ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๒/๑๘๘-๑๘๙.

๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๑๐. เพื่อเอื้อเพื่อพระวินัย^๖

จะเห็นได้ว่า เมื่อพิจารณาอุบายของการบัญญัติพระวินัยแล้ว ล้วนแต่เพื่อความผาสุกของพระภิกษุโดยส่วนตัวส่วนหนึ่งและความเจริญงอกงามของพระสัทธรรมอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้น หน้าที่ในการป้องกันตนเองต่อสตรีของพระภิกษุจึงเป็นภาระเฉพาะตัวของพระภิกษุที่จะเอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัยและเพื่อความตั้งมั่นของพระสัทธรรม

แนวทางปฏิบัติของภิกษุต่อสตรีที่ปรากฏในพระวินัย จึงเป็นการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลายที่เป็นข้อห้ามต่อสตรี อันประกอบด้วย

๑. ไม่เสพเมถุนธรรมกับสตรีเด็ดขาด ความจริงพระบัญญัตินี้ครอบคลุมแม้กระทั่งสัตว์เดรัจฉานตัวเมีย ชากศพ หุ่น ซอกอวัยวะต่างๆ ของสตรีก็ยังเป็นวัตถุแห่งอาบัติแต่จะมีระดับความผิดลดหลั่นกันไปตามวัตถุ แสดงให้เห็นว่าสิกขาบทนี้มีความสำคัญมาก ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสดำนิพระสุทินผู้เป็นต้นบัญญัตินี้ไว้ว่า

โมฆบุรุษ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย เธอบวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้ว โฉนจึงไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิตเล่า เราแสดงธรรมโดยประการต่างๆ เพื่อคลายความกำหนัด มิใช่เพื่อความกำหนัด เพื่อความพราก มิใช่เพื่อความประกอบไว้ เพื่อความไม่ถื้อมั่น มิใช่เพื่อความถื้อมั่น มิใช่หรือ เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อคลายความกำหนัด เธอก็ยังจะคิดเพื่อความกำหนัด เราแสดงธรรมเพื่อความพราก เธอก็ยังจะคิดเพื่อความประกอบไว้ เราแสดงธรรมเพื่อความไม่ถื้อมั่น เธอก็ยังจะคิดเพื่อมีความถื้อมั่น เราแสดงธรรมโดยประการต่างๆ เพื่อสํารอการคะ เพื่อสร้างความเมา เพื่อดับความกระหายเพื่อก่อนความอาลัย เพื่อตัดวิภูฏะ เพื่อความสิ้นตัณหา เพื่อคลายความกำหนัด เพื่อดับทุกข์ เพื่อบิพพาน มิใช่หรือ เราบอกการละกาม การกำหนดรู้ความสำคัญในกาม การกำจัดความกระหายในกาม การเพิกถอนความตริภิกในกาม การระงับความกลัดกลุ้มเพราะกามไว้โดยประการต่างๆ มิใช่หรือ

โมฆบุรุษ เธอสอดองคชาตเข้าปากอสรพิษร้ายเสียยังดีกว่าสอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดสตรี สอดองคชาตเข้าปากงูเห่าเสียยังดีกว่าสอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดสตรี สอดองคชาตเข้าหลุม

^๖ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

ถ่านไฟเสียยังดีกว่าสวดคงคาตเข้าองค์กำเนิดสตรี เพราะอะไรเล่า เพราะผู้สวดคงคาตเข้าปากอสรพิษร้ายเป็นต้น ฟังถึงความตายหรือทุกข์ปางตายเพราะการกระทำนั้นเป็นเหตุ หลังจากตายแล้วก็ไม่ต้องไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนผู้สวดคงคาตเข้าองค์กำเนิดสตรี หลังจากตายแล้วต้องไปบังเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก^๗

จากพระดำรัส ยืนยันว่าการเสพเมถุนธรรมกับสตรีนั้นเลวร้ายยิ่งกว่าการสวดคงคาตเข้าไปในกองเพลิง เข้าไปในปากอสรพิษ เพราะกองเพลิงและอสรพิษนั้นเพียงแค่อาจทำให้ตาย ส่วนการเสพเมถุนธรรมกับสตรีนั้นภายหลังจากความตายแล้วยังต้องไปเกิดในอบายทุกคติอีกด้วย การเสพเมถุนธรรมกับสตรีจึงเป็นทางเสื่อมอย่างสูงสุดของพระภิกษุ อรรถกถาแสดงว่า การเห็นก็ดี การจับก็ดี การลูบคลำก็ดี การถูกต้องก็ดี การเบียดสีกี้ดี ซึ่งเป็นบริวารของกรรมนั้น จัดเป็นกรรมชั่วหยาบ แม้เพราะเหตุนี้ กรรมนั้น จึงเป็นกรรมชั่วหยาบ กรรมชั่วหยาบนั้น ชื่อว่า “เมถุนธรรม” เมถุนธรรมในอรรถกถาจึงมีความกว้างและครอบคลุมไปถึงการจับต้องอันชั่วหยาบด้วย

เมถุนธรรมจึงเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดกิเลสและความลุ่มหลง เป็นกามตัณหา สาเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นตัวยึดเหนี่ยวจิตเอาไว้ไม่ให้ได้มีโอกาสพัฒนาตนเองไปสู่ความดีสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาได้ ธรรมข้อนี้พระพุทธเจ้าห้ามแต่เฉพาะพระภิกษุเท่านั้น เพราะพระภิกษุได้แสดงเจตนาอย่างแน่วแน่แล้วว่า จะออกจากกาม การเข้าไปเกี่ยวข้อง ลุ่มหลงในกามอีกจึงไม่ใช่วิถีของสมณะ ดังนั้น แนวทางที่ถูกต้องต่อทำที่เรื่องเมถุนธรรมนี้ จึงไม่อาจเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกจากการเว้นโดดเด็ดขาดเท่านั้น

๒. ไม่พึงจับต้องกายของสตรี แม้ของอันเนื่องด้วยกาย เช่น เครื่องประดับ เสื้อผ้าอาภรณ์ ก็ไม่ควรจับต้อง ความผิดในลักษณะนี้มีประเด็นที่ควรพิจารณา ๒ ประการ คือ

(๑) ถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน คำว่า ถูกราคะครอบงำ หมายถึง ความมียินดี เพ็งเล็ง รักใคร่ และมีจิตแปรปรวน หมายถึง มีจิตกำหนด^๘ ภิกษุที่มีมูลเหตุแห่งความผิดเกิดเพราะยินดีและมีจิตกำหนดเป็นเงื่อนไขสำคัญของอาบัติกลุ่มนี้ ดังนั้น การควบคุมจิตจึงเป็นแนวทางสำคัญของการแก้ไขปัญหากการล่วงพระวินัยกลุ่มนี้ หากจิตไม่แปรปรวน ไม่มีความปรารถนาอันลามก จึงยังไม่อยู่ในเงื่อนไขของการผิดพระวินัย

(๒) ลักษณะความผิด หมายถึงการจับต้อง ในพระวินัยได้อธิบายโดยละเอียดไว้ว่า หมายถึง ลูบคลำ ลูบลง ลูบขึ้น จับกดลง จับให้เงยขึ้น อดุม ผลักไป นวด บีบ จับ ต้อง จะเห็นได้ว่าเพียงแค่สัมผัสก็ผิดแล้ว

(๓) วัตถุแห่งอาบัติ ในอาบัตินี้ท่านมุ่งหมายเอาหญิงมนุษย์ ไม่ใช่ นางยักษ์ ไม่ใช่ นางเปรต ไม่ใช่สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย หญิงมนุษย์นั้นโดยที่สุตกระทั้งเด็กหญิงซึ่งเกิดในวันนั้น

^๗ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗.

^๘ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๗๑/๒๙๓.

๓. ไม่พึงพูดจาหยอกล้อ เกี้ยวพาราสี หรือล่อลวงให้สตรีบำเรอตนด้วยกาม สิกขาบทเหล่านี้มีลักษณะเหมือนดังข้อที่ ๒. เพียงแต่วัตถุแห่งความผิดคือสตรี หมายเอาเฉพาะสตรีที่รู้ได้โดยสาสามารถรับรู้ถ้อยคำสุภาสิต ทุพภาสิต คำหยาบและคำสุภาพแล้วเท่านั้น^๙ ใจความสำคัญของสิกขาบทเหล่านี้เป็นเรื่องของการพูดจา ดังนั้น ภิกษุจึงต้องระมัดระวังคำพูดของตนเองที่จะพูดต่อสตรี คำพูดที่มีลักษณะดีเป็นวจีสัจจัตถ์นั้นประกอบด้วย ๑. พูดจริง ๒. พูดไม่ส่อเสียด ๓. พูดคำสุภาพ และ ๔. พูดพอประมาณ^{๑๐} และควรกล่าวแต่คำที่ดีที่เรียกว่า วาจาสุภาสิต ลักษณะการพูดจากที่ดีงามตามหลักการของพระพุทธศาสนา สามารถยึดถือและประยุกต์ได้จากลักษณะการพูดของพระพุทธเจ้า คือ ๑. นุ่มนวล ๒. ฟังชัดเจน ๓. ไพเราะ ๔. ฟังง่าย ๕. กลมกล่อม ๖. ไม่พรว้า ๗. ลุ่มลึก ๘. มีกังวาน^{๑๑} และมีแนวทางพิจารณาเรื่องที่จะพูด ดังนี้^{๑๒}

(๑) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว

(๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว

(๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกกาลกล่าว

(๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว

(๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่กล่าว

(๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกกาลกล่าว

กล่าวโดยสรุปคือ คำพูดแม้จะเป็นความจริง ควรเพ่งเล็งที่ประโยชน์ของการพูด หากเป็นโทษแก่บุคคลอื่นและตนเองก็ไม่ควรพูด ควรพิจารณาและเลือกที่จะพูดให้ถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคล ส่วนคำพูดที่ไม่จริงนั้นแม้จะเกิดประโยชน์ก็ไม่ควรพูด เพราะเรื่องที่พูดนั้นไม่มีอยู่จริง ไม่อาจพิสูจน์หรือทำให้เกิดขึ้นจริงได้ นอกจากนั้น พระภิกษุควรกล่าวแต่วาจาที่เป็นสุภาสิต คือคำกล่าวที่ดี

^๙ วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๒๘๕/๓๑๖.

^{๑๐} วิ.ป.อ. (ไทย) ๘/-/๔๘๒.

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๕/๘๕/๘๖.

ไม่เพ้อเจ้อ ไม่หลอกลวง ไม่มีความกำหนัด ล่อลวงสตรี ดังความในวาจาสูตรพระพุทธเจ้าได้แสดงลักษณะของวาจาสุภาสิตว่า

ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภาสิตไม่เป็นทุพภาสิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ วาจานั้นย่อมเป็นวาจาที่กล่าวถูกกาล ๑ เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัจ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน ๑ เป็นวาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต ๑ ภิกษุทั้งหลายวาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นทุพภาสิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน^{๑๓}

จากลักษณะการพูดเหล่านี้ จะเห็นว่า การที่พระภิกษุพูดเกี่ยวพาราสี หรือล่อลวงให้สตรีบำเรอตนด้วยกามนั้น ล้วนมีลักษณะขัดแย้งกับความเป็นวาจาสุภาสิตและวิสุจจริต เป็นการพูดเพื่อความลุ่มหลงมัวเมา เป็นการพูดเพื่อยึดเหนี่ยว เกี่ยวข้องกับกาม เป็นการพูดให้เสื่อมศรัทธาความน่าเลื่อมใส แม้จะเป็นการหยอกเหย้าก็ยังไม่เป็นการควร ดังนั้น เพื่อรักษาพระวินัยและเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของพระภิกษุต่อสตรี พระภิกษุพึงงดเว้นจากการเสพเมถุน การสัมผัสกับสตรี และการพูดจาในทางเสียหาย นั่นคือ การสำรวมกายและวาจานั้นเอง

๔.๒ แนวทางปฏิบัติของสตรีต่อภิกษุที่ปรากฏในพระสูตร

แนวทางปฏิบัติตัวของพระภิกษุต่อสตรีนั้นเป็นประเด็นที่น่าสนใจมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ดังจะเห็นได้จากการที่พระอานนท์ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงแนวทางปฏิบัติตัวของพระภิกษุต่อสตรี นั้นแสดงให้เห็นว่า แม้จะมีพระวินัยบัญญัติอยู่หลายสิกขาบทและบัญญัติเหล่านั้นล้วนเป็นข้อห้ามแทบทั้งสิ้น ส่วนข้อปฏิบัติที่ถูกต้องนั้นยังเป็นที่คลุมเครือ ประกอบกับสตรีนั้นเป็นผู้มีส่วนอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอยู่มาก หากยึดถือตามพระวินัย เช่นใน อัมมเทสนาสิกขาบท สุราปานวรรค ปาจิตติยกัณฑ์ ว่า “ก็ ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคาม ต้องอาบัติปาจิตติย”^{๑๔} หากดูตามอักขระตัวบทในพระบัญญัติแล้ว ทำให้เห็นว่าพระภิกษุไม่มีโอกาสแสดงธรรมแก่มาตุคามหรือสตรีได้เลย พระบัญญัตินี้เป็นเหตุให้สตรีทั้งหลายไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมใดใดจากพระภิกษุ และสมัยนั้นเองมีสตรีกลุ่มหนึ่งคะยั้นคะยอพระภิกษุให้แสดงธรรม พระภิกษุเหล่านั้นก็ปฏิเสธ ไม่ยอมแสดงธรรมด้วยเกรงจะผิดพระบัญญัตินี้ เป็นเหตุให้สตรีเหล่านั้นไม่พอใจ โทษนา ติเตียน จึงเข้าไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ภิกษุเหล่านั้นแม้อาราธนาที่ยังไม่แสดงธรรมอีก เพราะเกรงจะผิดอาบัติ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้แสดงธรรมแก่มาตุคามได้ ๕-๖ คำ แล้วจึงเพิ่มเติมในอนุบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุใดแสดงธรรมแก่

^{๑๓} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๑๕-๓๑๖.

^{๑๔} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๐/๒๔๗.

มาตุคามเกิน ๕-๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๕} สิกขาบทนี้ แท้จริงเกิดจากการที่พระสุทินเข้าไปแสดงธรรมใกล้หู แบบกระซิบกระซาบแก่หญิงแม่เรือน จนเป็นเหตุให้ลูกสะใภ้คิดเอาเองว่าพระสุทินมีชู้กับแม่ผัวของตน ครั้นแล้วพระสุทินก็แสดงธรรมใกล้หูแก่ลูกสะใภ้คนนั้นอีก เป็นเหตุให้หญิงแม่เรือนที่เป็นแม่ผัวนั้นคิดเอาเองอีกว่าพระสุทินเป็นชู้กับลูกสะใภ้ของตน การแสดงธรรมของพระสุทินในอาการดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้หญิงแม่เรือนกับลูกสะใภ้ทะเลาะกัน

เมื่อพิจารณาจากต้นเรื่องของบัญญัติแล้ว พบว่า ความไม่เหมาะสมของการแสดงธรรมแก่มาตุคามนั้นเกิดจากการแสดงธรรมแบบมีเลศนัย ไม่เปิดเผย ไม่กระจ่าง ทำเป็นเล่นให้กระเทหีให้สงสัยชวนคิดไปในทางที่ไม่เหมาะสม สิกขาบทนี้จึงเป็นการตัดไฟแต่ต้นลม เพื่อไม่ให้เป็นการสร้างประเด็นอันเสียหายได้ แต่พระบัญญัตินี้ทำให้การวางตัวต่อสตรีของพระภิกษุถูกจำกัดกรอบแน่นขึ้น กับทั้งแนวทางที่ถูกต้องควรเป็นอย่างไร แนวทางปฏิบัติตัวต่อสตรีสำหรับพระภิกษุนั้น สามารถนำข้อความในพระสูตรมาอธิบายได้ ดังนี้

๔.๒.๑ มหาปรินิพพานสูตร

ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานพระพุทธเจ้าประทานโอกาสให้พระอานนท์สอบถามปัญหาต่างๆ เพื่อความเข้าใจตรงกันดี พระอานนท์ได้กราบทูลถามถึงแนวทางในการปฏิบัติต่อสตรีของพระพุทธเจ้า สถานที่มหาชนพึงไปสักการะหลังพุทธปรินิพพาน อนุปรหบุคคล สังฆนียสถาน เป็นต้น รวมทั้งถามถึงแนวทางปฏิบัติต่อสตรีของพระภิกษุด้วย ดังความว่า

ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติต่อสตรีอย่างไรพระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อย่าดู”

“เมื่อจำต้องดู จะปฏิบัติอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

“อย่าพูดด้วย”

“เมื่อจำต้องพูด จะปฏิบัติอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

“ต้องตั้งสติไว้”^{๑๖}

สาระสำคัญของแนวทางนี้คือการตั้งสติไว้โดยชอบ จะเห็นได้ว่า เบื้องต้นนั้นพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ระวังตา คือ อย่าดู เพราะตราบใดที่ยังไม่เห็นสตรี ตราบนั้นย่อมไม่เกิดความโลภ จิตย่อมไม่หวั่นไหว แต่เมื่อไม่สำรวจตา ธรรมวิเศษใดใดก็ไม่เห็นขึ้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๑/๒๔๘.

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๓/๑๕๑.

เมื่อภิกษุไม่สำรวจจักขุนทรีย์อยู่ จิตย่อมชานไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งทางตา เมื่อเธอมีจิตชานไปแล้ว ปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปราโมทย์ ปีติ (ความอิ่มใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปีติ ปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีปัสสัทธิ ภิกษุนั้นย่อมอยู่ลำบาก จิตของเธอผู้อยู่ลำบากย่อมไม่ตั้งมั่น เมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ เธอย่อมนับว่า ‘เป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท’ แท้จริง

เมื่อภิกษุสำรวจจักขุนทรีย์อยู่ จิตย่อมไม่ชานไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งทางตา เมื่อเธอมีจิตไม่ชานไปแล้ว ปราโมทย์ก็เกิด เมื่อเกิดปราโมทย์ ปีติก็เกิดเมื่อใจเกิดปีติ กายก็สงบ ภิกษุผู้มีกายสงบ ย่อมอยู่สบาย จิตของเธอผู้อยู่สบายย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่น ธรรมทั้งหลายก็ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายปรากฏเธอย่อมนับว่า ‘เป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท’ แท้จริง^{๑๗}

เมื่อระวางตาได้แล้ว ขั้นตอนต่อมาคือระวางปาก คือ อย่าพูด เพราะเมื่อมีการเจรจาปราศรัยกับสตรี ความคุ่นเคยก็เกิดขึ้น เมื่อมีความคุ่นเคยช่องทางก็ย่อมมี ภิกษุผู้มีจิตถูกราคะครอบงำก็ถึงความพินาศแห่งศีล^{๑๘} เพราะไม่มีเสียงใดที่จะดึงดูดผู้ชายได้เท่าเสียงของสตรี ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้สักอย่าง อันจะยึดจิตของบุรุษตั้งอยู่เหมือนเสียงหญิง”^{๑๙} แต่หากจำเป็นต้องดูและต้องพูด เช่น สตรีเหล่านั้นถามวันขอศีล ใครฟังธรรม ถามปัญหา หรือมีกิจกรรมที่บรรพชิตจะพึงกระทำแก่สตรี กรณีเช่นนี้ภิกษุพึงพูดโดยแท้^{๒๐} แต่ต้องตั้งสติไว้ สติจึงเป็นเครื่องกำกับที่สำคัญในการปฏิบัติตัวต่อสตรีของพระภิกษุ

สติ หมายถึง ความตามระลึก^{๒๑} กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่หลงลืม ความนึกขึ้นได้ ความไม่เผลอ นึกคิดขึ้นได้ การคุมจิตไว้ในกิจ หมายถึง อาการที่จิตนึกถึงสิ่งที่จะทำอะไรได้ นึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดไว้แล้วได้^{๒๒} อรรถกถาจารย์ให้หมายถึงความไม่ประมาทหรือความระมัดระวังด้วย ดังคำกล่าวว่า “ก็ความไม่ประมาทนั้นนั่นโดยอรรถ ชื่อว่าความไม่อยู่ปราศจากสติ เพราะคำว่า ความไม่ประมาท เป็นชื่อของสติอันตั้งมั่นเป็นนิตย์”^{๒๓}

^{๑๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๗/๑๐๗-๑๐๘.

^{๑๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๔๒๗.

^{๑๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๖.

^{๒๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๔๒๘.

^{๒๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๖๑/๓๐๙.

^{๒๒} พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙๕.

^{๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๐๕.

คำว่า “มีสติ” ในมหาปริณิพพานสูตรตอนนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้ชี้ให้เห็นว่า ภิกษุต้องตั้งสติทุกขณะจิตตลอดเวลาที่ปฏิสัมพัทธ์กับสตรี ห้ามพลั้งเผลอ ต้องควบคุมจิตให้คิดในทางที่ติงามต่อสตรีหรือควบคุมจิตให้คิดต่อสตรีในทางที่ติงาม เช่น รู้สึกว่าเป็นแม่ในสตรีที่อยู่ในวัยแม่ รู้สึกว่าเป็นพี่สาว น้องสาว ในสตรีที่อยู่ในวันที่เป็นพี่สาวเป็นน้องสาว รู้สึกว่าเป็นลูกสาวในสตรีที่อยู่ในวัยลูกสาว^{๒๔}

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายเพิ่มเติมว่าเกี่ยวกับคำจำกัดความของคำว่าสติ หมายถึง “ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องและตระหนักรู้ว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร”^{๒๕} สาระสำคัญของสติในความหมายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์คือการตระหนักรู้ว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร นั่นก็คือควรปฏิบัติต่อสตรีอย่างไร อันเป็นการสอดคล้องกับการตระหนักรู้ข้างต้นว่า สตรีใดอายุคร่าวแม็กก็ควรปฏิบัติต่อเช่นเป็นแม่ สตรีใดอายุคร่าวพี่สาวก็ควรปฏิบัติตัวเช่นพี่สาว เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว แนวทางที่เหมาะสมในการปฏิบัติตัวของภิกษุต่อสตรีที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรนั้น คือ การสำรวมตา (เว้นดู) สำรวมวาจา (เว้นพูด) และการตั้งสติตระหนักในความสำรวมระวังต่อสตรี จะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามิได้ได้ทรงมีท่าทีในเชิงปฏิเสธว่า อย่าพบปะหรือพูดคุยกับสตรี สิ่งเหล่านี้พระภิกษุสามารถที่จะทำได้ แต่การแสดงออกในลักษณะเหล่านี้ควรที่จะยืนอยู่บนฐานของสติ หรือมีความรู้เท่าทันเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ศีลหรือวินัยของพระภิกษุก็ไม่เคร่งครัด

๔.๒.๒ การทวาทสูตร

พระปิณโฑลภารทวาชะอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ครั้งนั้น พระเจ้าอุเทนเสด็จเข้าไปหาท่านพระปิณโฑลภารทวาชะถึงที่อยู่ ได้ทรงสนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้ตรัสถามท่านพระปิณโฑลภารทวาชะว่า อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้ภิกษุหนุ่มผู้แรก-run มีผมดำสนิท หนุ่มแน่น อยู่ในปฐมวัย ยังไม่หมดความร่าเริงในกาม ประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์จนตลอดชีวิต และปฏิบัติอยู่ได้นาน พระปิณโฑลภารทวาชะถวายพระพรว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตั้งจิตไว้ในสตรีทั้งหลายคราวมารดาว่าเป็นมารดา ตั้งจิตไว้ในสตรีทั้งหลายคราวพี่สาวน้องสาวว่าเป็นพี่สาวน้องสาว ตั้งจิตไว้ในสตรีทั้งหลายคราว

^{๒๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๔๒๘.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๐๔.

ธิดาว่าเป็นธิดา’ เหตุเหล่านี้จะทำให้ภิกษุหนุ่ม ประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธฺ์บริบูรณ์จนตลอดชีวิตและปฏิบัติอยู่ได้นาน^{๒๖}

ความข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การตั้งจิตไว้ให้เหมาะสมในสตรีนั้นเป็นการกำหนดเบื้องต้นให้คลายความกำหนัดลงได้ เพราะธรรมดาว่าการยุ่งเกี่ยวทางด้านประเวณีในหมู่ญาติเป็นที่น่ารังเกียจ และการกำหนดจิตต่อสตรีในฐานะ แม่ น้องสาว พี่สาว หรือลูกสาว ย่อมไม่ทำให้จิตนั้นเกิดระคายกำหนดในด้านกามารมณ์ การกำหนดจิตแบบนี้กับสตรีอื่นโดยเปรียบเทียบ้วยกับญาติของตน จะเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้จิตเกิดกุศล ระวังระคายที่อันจะเกิดขึ้นได้ แต่การทำเช่นนี้เป็นการกำหนดจิตเพียงขั้นต้นเท่านั้น เพราะจิตเป็นธรรมชาติโลเลนัก บางครั้งเกิดความโลภในสตรีทั้งหลายคราวมารดาบ้าง บางครั้งเกิดความโลภในสตรีทั้งหลายคราวพี่สาวน้องสาวบ้าง บางครั้งเกิดความโลภในสตรีทั้งหลายคราวธิดาบ้าง เหตุนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำให้พระภิกษุพิจารณาให้แยบคายยิ่งขึ้นกว่านี้อีกความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพิจารณากายนี้ขึ้นเบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป พิจารณาลงเบื้องล่างแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ ว่า ‘ในร่างกายนี้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไข หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลว มัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร’^{๒๗}

การพิจารณาในขั้นตอนนี้เป็นไปตามหลักอสุกกรรมฐาน ดังปรากฏในคิริमानทสูตร พระองค์ตรัสถึงความหมายของอสุกไว้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายนี้เท่านั้น ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป ตั้งแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ ว่า ในกายนี้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไข หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งามในกายนี้อยู่อย่างนี้ นี้เรียกว่า อสุกสัญญา^{๒๘}

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายไว้ว่า อสุกกรรมฐาน หมายถึงการบำเพ็ญกรรมฐานโดยการพิจารณาอสุกหรือพิจารณาร่างกายของตนหรือของผู้อื่นว่าเป็นของไม่งาม ไม่น่ายึดมั่นถือมั่น แต่เป็นของน่าเกลียด โสโครก^{๒๙}

^{๒๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๗/๑๕๒.

^{๒๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๗/๑๕๓.

^{๒๘} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘-๑๓๓.

^{๒๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด, หน้า ๑๒๘๙.

ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงความงามตามนัยของอสุภะไว้ว่า ให้เห็นว่าสิ่งที่เราเห็นกันว่างามนั้น มันไม่งาม กระทั่งทั้งหมดทั้งเนื้อทั้งตัว เช่นให้ไปดูซากศพในป่าช้าจะมองเห็นสภาพความเป็นจริงของ ร่างกายที่เป็นไปตามธรรมชาติจะมาเป็นเครื่องทำให้สลดสังเวช จะข่มความรู้สึกที่เป็นความกำหนด... ไปดูซากศพต่างๆ เหล่านี้แล้วจะพบความจริงของธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นความงามในทางธรรมะ^{๓๐}

เมื่อพิจารณาเห็นสตรีตามลักษณะของความเป็นจริง คือ เป็นที่รวมของธาตุ ๔ และ ขันธ์ ๕ มีความแตกสลาย เสื่อมไปเป็นธรรมดา ไม่มีสภาพที่จีรังยั่งยืน ความกำหนดในการมราก็ย่อมเบาบาง ลงไปได้ ความยินดี ความยึดติดในรูปก็หมดไป ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระวักกิลว่า

อย่าเลย วักกลี ทำไมเธอจึงยินดีในรูปที่ชนพาลชอบเล่า ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เป็นบัณฑิตเห็นเรา (ส่วน) ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นเราก็นับว่าไม่เห็น ร่างกายมีโทษไม่ สิ้นสุดเหมือนต้นไม้มิใช่เป็นที่อาศัยของโรคทุกชนิด ล้วนเป็นที่ประชุมของทุกข์ เพราะฉะนั้น เธอจงเพียรหน่ายในรูปพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขันธ์ทั้งหลายจะถึง ที่สุดแห่งสรรพกิเลสได้โดยง่ายเถิด^{๓๑}

การพิจารณาให้เห็นสตรีถึงความไม่สะอาดเช่นนี้ จะสามารถคลายความกำหนด และเพื่อ ความสิ้นไปแห่งราคะลงเสียได้ เมื่อภิกษุสลัดราคะได้แล้วย่อมละทุกข์ทั้งปวงไปได้ ดังพุทธดำรัสว่า “สัตว์ทั้งหลายผู้กำหนดยินดีด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหา เหมือนแมงมุมติดใยที่ตนถักไว้เอง นักปราชญ์ทั้งหลายตัดกระแสตัณหานั้นได้แล้ว หมดความยึดมั่นทุกข์ทั้งปวงไปได้”^{๓๒} “ภิกษุผู้ พิจารณาเห็นอารมณ์ว่าไม่งามในกาย มีสติเฉพาะในลมหายใจ...ภิกษุนั้นแล ผู้เห็นโดยชอบ พยายาม อยู่ ย่อมโน้มไปในนิพพานเป็นที่ระงับแห่งสังขารทั้งปวง ภิกษุนั้นแล ผู้อยู่จบอภิญญา สงบระงับล่วง โยคะเสียได้แล้ว ชื่อว่าเป็นมุนี^{๓๓}

การพิจารณาตามหลักอสุภะนี้พระเจ้าอุเทนได้ตรัสต่อพระปิณฑลภารทวาชะอีกว่า ภิกษุ เหล่าใดได้อบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว การอบรมกายเป็นต้นนั้นไม่ใช่กิจที่ภิกษุ เหล่านั้นจะทำได้ยาก ส่วนภิกษุเหล่าใดยังไม่ได้อบรมกาย ไม่ได้อบรมศีล ไม่ได้อบรมจิต ไม่ได้อบรม ปัญญา การเจริญอสุภกัมมภูมิตานั้นเป็นกิจที่ภิกษุเหล่านั้นทำได้ยาก บางครั้งเมื่อบุคคลตั้งใจว่า ‘เรา จักใส่ใจโดยความเป็นของไม่งาม’ (แต่อารมณ์) กลับปรากฏโดยความเป็นของงามก็มี อย่างอื่นที่เป็น

^{๓๐} กลุ่มพุทธทาสศึกษา, บางแง่มุมของงามในทัศนะพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

^{๓๑} ชุ.อ. (ไทย) ๓๓/๕๓-๕๖/๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๒} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๔๗/๑๔๑.

^{๓๓} ชุ.ช.อ. (ไทย) ๒๕/๒๗๑.

เหตุให้ภิกษุหนุ่มปฏิบัติธรรมได้อยู่นานมีอีกไหม พระปิ่นโกลการทวาชะได้ตอบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างนี้ว่า

มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอยู่เถิด เธอทั้งหลายเห็นรูปทางตาแล้วอย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุอินทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกรัศมีที่เป็นบาปอกุศลคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จงรักษากจักขุอินทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุอินทรีย์ ฟังเสียงทางหู ฯลฯ ดมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโณภูมัพพะทางกาย ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วอย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนอินทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกรัศมีที่เป็นบาปอกุศลคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จงรักษามโนอินทรีย์ ถึงความสำรวมในมโนอินทรีย์' แม้ฉันใดก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ภิกษุหนุ่มเหล่านั้นผู้แรกเริ่ม มีผมดำสนิท หนุ่มแน่น อยู่ในปฐมวัย ยังไม่หมดความร่าเริงในกามทั้งหลาย ประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธฺ์บริบูรณ์จนตลอดชีวิต และปฏิบัติอยู่ได้นาน^{๓๔}

จากพระดำรัสนี้ ทำให้ทราบว่า หัวใจของแนวทางปฏิบัติตัวที่เหมาะสมของพระภิกษุต่อสตรีนั้นคือการสำรวมระวัง ให้พระภิกษุอบรมศีล สมาธิและปัญญา โดยให้พระภิกษุสำรวมอินทรีย์ ๖ เมื่อเวลาเห็นรูปด้วยตาแล้ว อย่าถือเอาโดยนิमित คือ ความงามเป็นส่วนรวม อย่าถือเอาโดยอนุพยัญชนะ คือ แยกความสวยงามออกเป็นส่วนๆ ถ้าจะเกิดความรักในฐานะที่เป็นปุถุชนคนหนุ่มที่มีร่างกายสดใส ย่อมจะเกิดความรักใคร่เพศตรงข้ามหรือถ้าจะมีความรักตน หรือรักผู้อื่น พระพุทธเจ้าก็ทรงเน้นสอนให้พระภิกษุพิจารณาสติปัฏฐาน ๔ กล่าวคือ พิจารณาให้เห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม โดยใช้ความเพียร สติสัมปชัญญะ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระภิกษุที่พิจารณาอย่างต่อเนื่องจะทำให้กำจัดอภิชฌา และโทมนัสเสียได้ การมีท่าทีต่อเพศตรงข้ามและการพิจารณาชั้น ๕ โดยแยกย่อยลงไปเรื่อยๆ นั้นก็จะกลายเป็นแรงหนุนสำคัญในการทำให้พระภิกษุทราบความเป็นจริงเกี่ยวกับชั้น ๕ อย่างแจ่มชัด และจะทำให้คลายจากความกำหนัดมากยิ่งขึ้น อันจะทำให้การบำเพ็ญสมณธรรม หรือการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุเหล่านั้นมีความเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง และทำให้เข้าถึงความจริงสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด^{๓๕}

เมื่อวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติตัวที่เหมาะสมของภิกษุต่อสตรีตามความในภาททวาชสูตรนี้ สามารถแยกออกเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

^{๓๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๗/๑๕๕.

^{๓๕} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, สตรีเป็นศัตรูต่อพรหมจรรย์จริงหรือ?, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.geocities.ws/tmchote/tpd-mcu/tpd18.htm> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐].

๑. ขั้นศีล เป็นการใช้จริยธรรมอย่างหยาบมาสร้างตระหนักรู้ในใจของตนเอง คือ การสมมติให้สตรีที่พบเห็นนั้นเป็นเสมือนญาติของตนเอง สตรีใดอายุราวแม่อีกก็ให้คิดเป็นเหมือนแม่ หญิงใดอายุราวพี่สาวก็ให้คิดเป็นเหมือนพี่สาว การให้กำหนดคิดแบบนี้ก็เพื่อบังคับใจไม่ให้คิดเลยกรอบด้านจารีตประเพณีและจริยธรรมสากล เป็นการใช้คุณธรรมในมุมกว้าง ใช้เกณฑ์สังคมเป็นกรอบความคิด เพราะหากคิดได้ดังนั้นแล้ว กระบวนการขัดเกลาทางสังคมจะมีส่วนช่วยในการหล่อหลอมจิตใจของพระภิกษุไม่ให้คิดและกระทำเลยเถิดไปจากรอบของจารีตประเพณี ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการสร้างความตระหนัก

๒. ขั้นสมาธิ เป็นการใช้สมถกรรมฐาน คือสุกกรรมฐานมาเป็นเครื่องมือในการสลัดความกำหนัด เมื่อกำหนดอสุภะได้ความหลงยึดติดในรูป ในความงาม ความใคร่ก็จะหายไป เป็นการมองให้เห็นตามความเป็นจริงของสังขาร เป็นการตั้งจิตให้แน่วแน่ในความเสื่อมไปของรูป เข้าใจตามสภาพที่เป็นจริงของสังขาร กำลังของการฝึกจิตในลักษณะนี้เป็นสมาธิระดับสมถกรรมฐาน ทำให้เกิดความรู้จริงในธรรมที่ควรรู้

๓. ขั้นปัญญา เป็นการใช้วิปัสสนากรรมฐาน คือ การกำหนดรู้ตามกาย เวทนา จิต และธรรม การกำหนดดังนี้จะทำให้สามารถระงับความคิดฝ่ายอกุศลที่มากเกิดขึ้นกับตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจได้อย่างมั่นคง เป็นการสำรวมของจิตในการที่รับรู้และรู้เท่าทันแรงยั่วชวน อารมณ์ที่มากกระทบได้ เมื่อสตรีมากกระทบทางตา ก็ไม่ปรุงแต่งในไปกามตัณหา เมื่อได้ยินเสียงของสตรีก็ไม่ปรุงแต่งไปในกามราคะ การพิจารณาขั้นนี้จึงเป็นการเข้าใจขั้นสูง เพราะเป็นการรับสิ่งที่มากกระทบด้วยปัญญา ความหยั่งรู้

โดยสรุปแล้ว แนวทางการปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของพระภิกษุที่ปรากฏในพระสูตรนั้น ผู้วิจัยนำมาแสดงเพียง ๒ สูตร คือ มหาปรินิพพานสูตรและภารทวาชสูตร ทั้ง ๒ พระสูตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติตัวของพระภิกษุต่อสตรีที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ การมีสติกำหนดรู้ภาวะของตนเอง นั่นก็คือ สมณภาวะ ความเป็นพระภิกษุ เมื่อรู้ตัวเองอยู่เสมอว่าตนเป็นพระจะสามารถเตือนตนเองให้อยู่ในกรอบแห่งพระวินัยได้ต่อไป

๔.๓ วิเคราะห์แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของพระภิกษุในปัจจุบัน

จากการศึกษาแนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของพระภิกษุทั้งที่ปรากฏในพระวินัยและพระสูตร พบว่า สติเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุด เป็นเครื่องกำกับจิตใจของพระภิกษุให้รู้ตนเองว่าสิ่งไหนควรทำและสิ่งไหนไม่ควรทำ เมื่อว่าโดยพระวินัยแล้ว ก็พึงยึดถือตามตัวบทบัญญัติในแต่ละสิกขาบทให้ชัดเจน ให้มีความเอื้อเพื่อต่อพระวินัย เมื่อว่าโดยพระสูตรแล้ว พึงใช้สติปัญญา พิจารณาไตร่ตรอง คำนึงถึงความเหมาะสมทั้งทางพระวินัยและจารีตประเพณี

สถานการณ์ปัจจุบันมีประเด็นที่ละเอียดอ่อนต่อพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่มีต่อสตรีอันเป็นข้อถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง เช่น กรณีพระสงฆ์ดูแล อาบน้ำ ป้อนข้าว เปลี่ยนเสื้อผ้าให้มารดาของตน กรณีพระสงฆ์กราบ กอด จับมือแม่ของตน หรือแม้กระทั่งพระภิกษুবวชใหม่ อุ้มลูกสาวอายุ ๒ ขวบ เป็นต้น ประเด็นเหล่านี้มีข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับพระวินัย พึงวินิจฉัยจากกายสังขลสิกขาบท พระบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุใดกำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว ถึงความเคล้าคลึงด้วยกายกับมาตุคาม คือจับมือก็ตาม จับช่องผมก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็นสังฆาติเสส”^{๓๖} และมาตุคามในสิกขาบทนี้หมายถึงสตรีตั้งแต่แรกเกิด คือ สักว่าเกิดยังมีสีเป็นชั้นเนื้อสด^{๓๗} สตรีในสิกขาบทนี้เป็นวัตถุแห่งความผิดโดยแท้ แต่ท่านจำแนกไว้เป็น ๓ ความผิด ประกอบด้วย สังฆาติเสส ฤลลัจฉัย และทุกกฏ

กรณีเป็นหญิง ภิกษุสำคัญว่าเป็นหญิงและมีความกำหนด ภิกษุใช้กายจับต้อง ลูบคลำ ลูบลง ลูบขึ้น จับกดลง จับให้เงยขึ้น ฉุดมา ผลักไป นวด บีบ จับ ต้องกายของหญิง ต้องอาบัติสังฆาติเสส แต่สำคัญผิดว่าเป็นบัณฑิตหรือผู้ชายต้องอาบัติฤลลัจฉัย และหากสำคัญผิดว่าเป็นเดรัจฉานต้องอาบัติทุกกฏ

ในกรณีที่สตรีนั้นเป็นมารดา ได้มีข้อบัญญัติไว้ในบทวินีตวัตถุว่า “ภิกษุรูปหนึ่งจับต้องมารดาด้วยความรักฉันแม่ลูก ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติสังฆาติเสสหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติสังฆาติเสส แต่ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๘} สำหรับกรณีสตรีที่เป็นธิดา ได้มีข้อบัญญัติไว้ในบทวินีตวัตถุว่า “ภิกษุรูปหนึ่งจับต้องธิดาด้วยความรักฉันพ่อลูก ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติสังฆาติเสสหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติสังฆาติเสส แต่ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๙} สำหรับกรณีสตรีที่เป็นน้องสาว ได้มีข้อบัญญัติไว้ในบทวินีตวัตถุว่า “ภิกษุรูปหนึ่งจับต้องน้องสาวด้วยความรักฉันน้องสาว ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติสังฆาติเสสหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติสังฆาติเสส แต่ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๔๐}

จากบทวินีตวัตถุที่ยกมาแสดงนี้ จะพบว่า การจับต้องกายมารดาก็ดี ลูกสาวก็ดี น้องสาวก็ดี แม้จะด้วยความรักว่าเป็นมารดา เป็นลูกสาว เป็นน้องสาว ก็ยังถือเป็นความผิดในอาบัติทุกกฏ นั่นคือ

^{๓๖} อ่างแล้ว

^{๓๗} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๕๘.

^{๓๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๑/๓๐๙.

^{๓๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๒/๓๑๐.

^{๔๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๓/๓๑๑.

เป็นสิ่งที่ไม่ควรสำหรับพระภิกษุจะพึงกระทำ พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า หากระลึกถึงความผิดในเพราะการจับต้องกายหญิงนี้ แม้เห็นมารดาถูกกระแสน้ำพัดไปก็ไม่ควรจับต้องด้วยมือเลย พึงฉลาดนำเรือ แผ่นกระดาน ท่อนกล้วย ท่อนไม้เข้าไปให้ หากไม่มีสิ่งเหล่านี้พึงนำผ้ากาสาจะไปวางไว้ข้างหน้าแต่ก็ไม่ควรบอกให้จับ หากท่านจับเองแล้วพึงสาวผ้าเข้ามาโดยกำหนดในใจว่าสาวบริวารของตน การจับต้องการด้วยมารดาท่านยังให้ระมัดระวังถึงเพียงนี้ เพราะขึ้นชื่อว่าเป็นหญิงแม่ทั้งหมดจะเป็นมารดาก็ตาม เป็นธิดาก็ตาม เป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ทั้งนั้น^{๔๑}

ดังนั้น การที่ภิกษุกอดมารดา เช็ดตัวให้มารดาที่ป่วยไข้ จับต้องกายของมารดาด้วยความรักในฐานะบุตรที่มีต่อมารดา หรือภิกษุที่อุ้ม กอด จับต้องกายของลูกสาว ด้วยกำหนดในใจว่าเป็นลูกสาว ไม่เจือปนด้วยความกำหนัดในราคะ แม้การกระทำเหล่านี้ก็ไม่ควรแก่ความเป็นพระภิกษุ ภิกษุผู้เคารพเอื้อเฟื้อในพระวินัยไม่ควรกระทำ ในกรณีทีภิกษุต้องดูแล อุปัฏฐานมารดาที่ป่วยนั้น หากต้องมีการสัมผัสกายควรให้ผู้อื่นกระทำแทน หากผู้ที่จะกระทำแทนนั้นก็ไม่มีอีก ภิกษุนั้นควรพิจารณาสิกขาจากความเป็นภิกษุเสียก่อนแล้วพึงดูแลมารดานั้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการเอื้อเฟื้อต่อพระวินัยด้วยและยังอำนวยความสะดวกในการดูแลมารดาในฐานะบุตรอีกประการหนึ่งด้วย

การปฏิบัติตัวต่อสตรีที่เหมาะสมของพระภิกษุในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ ความจำเป็นที่จะต้องพบปะ สื่อสาร พูดคุยกับสตรีนั้นมีอยู่มาก อีกทั้งช่องทางในการสื่อสารก็สะดวกสบาย ยิ่งช่องทางในสื่อสังคมออนไลน์มีมากมายหลายช่องทาง ยิ่งเป็นการเพิ่มโอกาสที่จะทำให้พบปะสตรียิ่งขึ้น ประเด็นเหล่านี้เป็นข้อก้ำกึ่งในพระวินัยบางข้อ เช่น ใน อรรถกถาปาริจยสิกขาบท มีพระบัญญัติว่า “ภิกษุใดถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน กล่าวสรรเสริญการบำเรอความใคร่ของตนต่อหน้ามาตุคาม ด้วยคำที่พาดพิงเมณฺวว่า “น้องหญิงหญิงใดบำเรอผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเช่นเราด้วยธรรมนั้นการบำเรอนี้ของหญิง นั้นเป็นการบำเรอชั้นยอด” เป็นสังฆาติเสส”^{๔๒} คำที่ต้องวิเคราะห์ในสิกขาบทนี้คือคำว่า “ต่อหน้ามาตุคาม” บทวิภังค์อธิบายคือ ที่ใกล้มาตุคาม ไม่ไกลจากมาตุคาม^{๔๓} การสนทนาในสื่อสังคมออนไลน์นั้นมีทั้งสามารถที่เห็นหน้ากันได้ และไม่สามารถเห็นหน้ากันได้ คือได้ยินแต่เสียงหรือเพียงแค่สนทนาผ่านตัวหนังสือเท่านั้น แบบที่สามารถเห็นหน้ากันได้จะสามารถอนุโลมสงเคราะห์เข้ากับคำว่า “ต่อหน้า” ได้หรือไม่ การสนทนาแบบไม่เห็นหน้า เช่น การโทรศัพท์ การคุยกันผ่านตัวหนังสือในกล่องข้อความ เฟสบุ๊ค ถือว่าเป็นการคุยกันในที่ลับหรือไม่ เหล่านี้เป็นตัวอย่างประเด็นที่ต้องวินิจฉัยหาคำตอบกันต่อไป

^{๔๑} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๗๓.

^{๔๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๙๑/๓๓๐.

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๙๒/๓๓๐.

ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำแนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของพระภิกษุในพระวินัยและในพระสูตรที่ได้นำเสนอไว้ในหัวข้อก่อนมาวิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสมในปัจจุบัน ทั้งนี้ จะเห็นว่าทั้งพระวินัยและพระสูตรต่างให้ความสำคัญกับการตั้งสติกำหนดไว้ให้ถูกต้อง นั้นหมายถึงการสำรวมระวังอย่างหนัก ไม่ให้พลั้งเผลอไปในทางเสื่อมเสีย ผู้วิจัยจึงเห็นว่า แนวทางที่ปรากฏในพระวินัยและในพระสูตรนั้นสามารถสรุปลงในหลักสังวร ๕ ประการ สังวร หมายถึง ความสำรวม การระรั้งปิดกั้นบาปอกุศลทำความดีให้เพิ่มพูนขึ้น ตามที่ท่านแสดงไว้เป็นมาตรฐานในการยกระดับความประพฤติของตนให้ถูกต้องตรงตามทำนองคลองธรรม เพื่อความก้าวหน้าในการประพฤติปฏิบัติ จากระดับศีล จนถึงการละความชั่วและการบำเพ็ญความดีขั้นละเอียดในการปฏิบัติเพื่อผลดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยการสำรวมระวัง มี ๕ ประการ คือ ๑) สีสสังวรหรือปาฏิโมกขสังวร สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๒) สติสังวร สำรวมด้วยสติ ๓) ญาณสังวร สำรวมด้วยญาณ ๔) ขันติสังวร สำรวมด้วยขันติ และ ๕) วิริยสังวร สำรวมด้วยความเพียร^{๔๔} โดยสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของภิกษุได้ดังนี้

๔.๓.๑ แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของภิกษุตามหลักสีสังวร

สีสังวร หมายถึง สำรวมระวังด้วยศีล คือ การสำรวมระวังตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ด้วยการไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทต่างๆ หรือเรียกอีกอย่างว่า ปาติโมกขสังวรศีล คือ การสำรวมระวังในพระปาติโมกข์ไม่ละเมิดข้อที่ทรงห้ามและทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ทำตัวให้สมบูรณ์ด้วยมรรยาทโคจร คือสถานที่ซึ่งตนจะเที่ยวไปโดยเลือกเข้าไปในสถานที่ที่สมควรแก่ภาวะของตนเท่านั้น เห็นโทษแม้เพียงเล็กน้อยว่าเป็นของน่ากลัว สมาทานศึกษาสำเนียงในสิกขาบททั้งหลาย สำหรับพระภิกษุ หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ในปาริสุทธิศีล ๔ คือ

๑) ปาฏิโมกขสังวร สำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่ทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต เป็นความเคร่งครัดในพระวินัย เอื้อเพื่อต่อพระวินัย

๒) อินทริยสังวร สำรวมระวังอินทริย ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้เกิดความยินดียินร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรสถูกต้องสัมผัส และ รู้อารมณ์ด้วยใจ ดังพระพุทธดำรัสว่า

คือ รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ขวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดรูปนั้นอยู่ ข้อนีภิกษุพึงทราบว่ ‘เราไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่เป็นความไม่เสื่อม’ ฯลฯ รสที่พึงรู้แจ้ง

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๔๑๙.

ทางล้น ... มีอยู่ ฯลฯ ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลน ไม่เซยชม ไม่ยึดติด ธรรมารมณ์นั้นอยู่ ข้อนี้ภิกษุพึงทราบว่ ‘เราไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่เป็นความ ไม่เสื่อม’ ภิกษุทั้งหลาย ความสำรวมเป็นอย่างนี้แล”^{๔๕}

การสำรวมอินทรีย์นี้เป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าตรัสบอกแก่พระอานนท์ ตามที่ปรากฏใน มหาปรินิพพานสูตรแล้วว่า ต่อสตรีไม่พึงดู หากจำเป็นต้องดูไม่พึงพูดด้วย หากต้องพูดด้วยให้ตั้งสติไว้ จะเห็นว่า การไม่ดูหรือการไม่สนทนาพูดคุยนั้นเป็นวิธีปฏิบัติเบื้องต้น แต่หากจำเป็นต้องกระทำเพราะ กิจของพระพุทธศาสนาก็ต้องทำด้วยสติ สติในที่นี้คือการรู้ตัวและการสำรวมระวังนั่นเอง จะเห็นได้ว่ การสำรวมระวังป้องกันจิต เมื่อรูปกระทบตา เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบจมูก รสกระทบลิ้น โผฏฐัพพะกระทบกาย และธรรมารมณ์กระทบใจ อันเป็นที่ปรารถนา ชวนให้กำหนดยินดี รวมทั้งที่ไม่ น่าปรารถนา ทำให้ยินร้าย กล่าวโดยรวมก็คือ อวิชฺฐารมณ์และอนิชฺฐารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิตนั่นเอง อัน ภิกษุและชนทั้งหลายพึงทราบ ไม่ควรทำความยินดียินร้าย ไม่ควรเข้าไปพัวพันและกล่าวสรรเสริญใน สิ่งเหล่านั้น เนื่องจากรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสของสตรีนั่นย่อมเป็นที่ดึงดูดใจของผู้ชาย ดังพระพุทธพจน์ว่

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนรูปสตรีนี้
ภิกษุทั้งหลาย รูปสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้

เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนเสียงสตรีนี้ เสียงสตรี
ย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้

เราไม่เห็นกลิ่นอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนกลิ่นสตรีนี้ กลิ่นสตรี
ย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้

เราไม่เห็นรสอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนรสสตรีนี้ รสสตรีย่อม
ครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้

เราไม่เห็นโผฏฐัพพะ (การสัมผัสทางกาย) อื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้
เหมือนโผฏฐัพพะสตรีนี้ โผฏฐัพพะสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้”^{๔๖}

อนึ่ง การสำรวมระวังป้องกันอินทรีย์ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า ห้ามไม่ให้มองรูป ห้ามไม่ให้ ฟังเสียง ห้ามไม่ให้ดมกลิ่น ห้ามไม่ให้ลิ้นรส ห้ามไม่ให้ถูกต้องโผฏฐัพพะ และห้ามไม่ให้รู้ธรรมารมณ์แต่ ประการใด เพราะการห้ามอินทรีย์เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก บุคคลทั่วไปที่มีอินทรีย์ปกติครบถ้วนสมบูรณ์ ยัง

^{๔๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๙/๑๐๙.

^{๔๖} อ.จ.เอก. (ไทย) ๒๐/๑-๕/๑-๒.

ต้องการประโยชน์จากอินทรีย์อยู่มาก จึงต้องฝึกหัดควบคุมอินทรีย์โดยใช้สติไปกำหนดรู้เท่าทันอารมณ์ เพื่อไม่ให้หลงไหลเพลิดเพลินไปกับอารมณ์ที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ^{๔๗}

๓) อาชีวปริสสุติ เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ไม่แสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิตในทางอนесนา คือ การแสวงหาที่ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัยหรือหลอกลวงคนอื่น

๔) ปัจจัยปัจเจกขณะ ก่อนจะบริโภคปัจจัย ๔ คือ จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะและคิลานเภสัช ให้พิจารณาเสียก่อน ไม่บริโภคปัจจัยด้วยตัณหา

โดยสรุปสี่สัจธรรมหรือปาฏิโมกข์สังวรนี้ มีความหมายเน้นชัดไปที่การสำรวมระวังในพระวินัย การสำรวมระวังนั้นมุ่งหมายที่อินทรีย์ ๕ เป็นหลัก หากนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมนั้น ในอินทร์ทั้ง ๕ ประการนี้ ภิกษุควรระวัง ดังนี้

๑. ตา : ภิกษุพึงเป็นผู้สำรวมสายตา มีมารยาทในการมอง ไม่จ้องจับไปที่อวัยวะน้อยใหญ่ของสตรี ไม่เป็นผู้มีสายตาเจ้าเล่ห์ ทะเลียมสตรีด้วยสายตา ควรมองสตรีด้วยความเมตตา ด้วยความปรารถนาดีเหมือนแม่ เหมือนพี่สาว เหมือนน้องสาวหรือเหมือนลูกสาวของตน ไม่เพ่งเล็งไปในอวัยวะที่ใดอวัยวะหนึ่งอันไม่เหมาะสม ไม่ทำสายตาหลอกหลอก สบสายไปมา หรือทำลักษณะยั๊กคิ้ว เล่นหูเล่นตากับสตรี

๒. หู : ภิกษุไม่พึงยึดติดหลงไหล คลั่งไคล้ในเสียงของสตรี เสียงของสตรี ได้แก่ เสียงพูด เสียงขับร้อง เสียงประโคม รวมทั้งเสียงพิณ ขลุ่ย สังข์ เครื่องดนตรีที่เล่นโดยสตรี^{๔๘} ภิกษุพึงหลบเลี่ยงเสียงเหล่านี้ เพราะน้ำเสียงของสตรีชวนให้เกิดกามราคะ ข้อนี้สัมพันธ์กับการเจรจา พูดคุยกับสตรี เพราะหากเว้นการพูดคุยด้วยแล้ว หูก็ไม่ได้ยินเสียง แต่หากเป็นเสียงที่มาจากที่อื่นก็ควรกำหนดเพียงแค่การได้ยิน ไม่ใช้การเงี่ยหูฟังจนทำให้เกิดความกระสันหรือเกิดความกำหนัดด้วยเสียงนั้น

๓. จมูก : ภิกษุไม่พึงมัวเมาในกลิ่นของสตรี กลิ่นของสตรีในที่นี้หมายถึงกลิ่นของเครื่องประพรมผิวที่ขลุ่ยกายของสตรี กลิ่นเครื่องประดับ กลิ่นดอกไม้ที่สตรีทัดทรง^{๔๙} ภิกษุพึงหลีกเลี่ยงกลิ่นที่หอมที่สุด เพราะหากติดในกลิ่นนั้นแล้วย่อมถอนตัวได้ยาก เพราะกลิ่นอื่นแม้ว่าอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนกลิ่นสตรีนี้ไม่มีอีกแล้ว

๔. ลิ้น : ภิกษุไม่พึงยึดติด มัวเมาในรสของสตรี รสในที่นี้หมายถึง รสชาติใดใดที่ปรุงจากสตรี รสแห่งการฟัง รสแห่งการบริโภค พึงสำรวมระวังไม่ให้รสเหล่านั้นครอบงำจิตใจได้

^{๔๗} พระอัครเจริย์ จันทวนโณ (พันธ์แก้ว), “การปฏิบัติต่ออารมณ์ในพุทธศาสนาเถรวาท”,

วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๖-๖๗.

^{๔๘} อ.เอก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖.

^{๔๙} อ.เอก.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๐.

๕. กาย : ภิกษุไม่พึงพอใจการสัมผัสทางกายกับสตรี ต้องระมัดระวังในการเดินเหิน หรือ การประกอบกิจกรรมใดใดก็ตาม หากมีสตรีอยู่ด้วยต้องระวังการถูกเนื้อต้องตัว ไม่ถือเอาเพราะความ คั่นเคยกับสตรีจนทำให้เพิกเฉยต่อพระวินัย ไม่ถือเอาเพราะง่ายจนละทิ้งธรรมเนียมที่ควรทำ เช่น การใช้ผ้ารับประเคน เป็นต้น เพราะการสัมผัสกายกับสตรีนั้นเป็นความผิดทางพระวินัยในข้อกายสังสัคค สิกขาบท ในข้อนี้ พึงสังวรในเครื่องแต่งกายของสตรี เครื่องประดับของสตรีด้วย เพราะเป็นผัสสะที่เป็นวิสภาคารมณ์ (อารมณ์ที่เป็นข้าศึก [ต่อพรหมจรรย์])

การสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ได้ ย่อมทำให้ศีลมีความหมดจดได้ในระดับหนึ่ง เป็นการปิด ช่องทางของการเกิดกามราคะ ความพัวพันในสตรี การสำรวมระวางนี้จึงเป็นแนวทางศีลสังวร เป็น ความเกื้อกูลต่อศีลหรือพระวินัย เป็นหนทางแห่งความพ้นทุกข์ ดังพระพุทธดำรัสว่า

เมื่อใดบรรดาธรรมทั้งหลาย คือ รูปที่เธอเห็น เสียงที่เธอฟัง อารมณ์ที่เธอทราบ และธรรมที่ เธอพึงรู้แจ้ง ในรูปที่เห็นจักเป็นเพียงสักว่าเห็น ในเสียงที่ฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง ในอารมณ์ที่ ทราบจักเป็นเพียงสักว่าทราบ ในธรรมที่รู้แจ้งจักเป็นเพียงสักว่ารู้แจ้ง เมื่อนั้นเธอจักไม่ถูกสิ่ง นั้นครอบงำ เมื่อใดเธอจักไม่ถูกสิ่งนั้นครอบงำ เมื่อนั้นเธอจักไม่พัวพันในสิ่งนั้นเมื่อใดเธอจักไม่ พัวพันในสิ่งนั้น เมื่อนั้นเธอจักไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่นไม่มีในระหว่างโลกทั้งสอง นี่เป็น ที่สุดแห่งทุกข์^{๕๐}

๔.๓.๒ แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของภิกษุตามหลักสติสังวร

สติสังวร หมายถึง สำรวมระวางด้วยสติ คือ การสำรวมด้วยสติ โดยอาศัยสติเป็นเครื่อง ระลึกถึงเรื่องที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่เกิดมาแล้วได้ ก่อนที่จะทำ จะพูด จะคิดอะไรให้อาศัยสติระลึกถึง การกระทำเป็นต้นเหล่านั้นว่าควรหรือไม่ควรอย่างไร ให้สติเป็นเครื่องห้ามสกัดกั้นไว้ไม่ให้เกิดความ กำหนด ชัดเคือง ลุ่มหลง มัวเมาในอารมณ์ทั้งหลายที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สติเป็นเครื่อง กำกับสำคัญอย่างยิ่งในการสำรวมระวางต่อสตรี ถ้าขาดสติ หลงลืมสติ ไปใส่ใจในนิมิตคือรูปและอวัยวะ น้อยใหญ่ของสตรีแล้ว ก็จะมีการเสวยอารมณ์ความรู้สึก เป็นเหตุให้เกิดความยินดียินร้าย เกิดกิเลส ตามมา ดังพระพุทธพจน์ว่า “เพราะเห็นรูปจึงหลงลืมสติเมื่อใส่ใจในนิมิตที่น่ารัก ก็มีจิตกำหนดเสวย อารมณ์นั้น ทั้งติดใจอารมณ์นั้นอยู่ เวทนาที่เกิดจากรูปจำนวนมากก็เจริญแก่เขา และจิตของเขาก็ถูก อภิขณาและวิหิงสาเข้าไปกระทบ เมื่อเขาสั่งสมทุกข์อยู่อย่างนี้บัณฑิตกล่าวว่า ยังห่างไกลนิพพาน”^{๕๑} การพัฒนาสติสังวรจะส่งผลกระทบต่ออินทรีย์อื่นๆ อย่างสมบูรณ์แบบไปด้วยเพราะ “เมื่อ สติสัมปชัญญะมี หิริและโอตตปปะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ เมื่อหิริ

^{๕๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๕/๑๐๑.

^{๕๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๕/๑๐๑.

และโอดตปปะมี อินทริยสังวรของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอดตปปะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์”^{๕๒} สติสังวรจึงถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการปฏิบัติต่อสตรีอย่างเหมาะสมของภิกษุ แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงตอบพระอานนท์ว่า หากจำเป็นเป็นต้องดู ต้องพูดกับสตรี จะต้องตั้งสติไว้ให้มั่น

๔.๓.๓ แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของภิกษุตามหลักญาณสังวร

ญาณสังวร หมายถึง สำรวมระวังด้วยญาณ ญาณ เป็นชื่อของความรู้ หมายถึงการใช้ปัญญา ความรู้ เป็นเครื่องพิจารณาให้เกิดความรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อไม่ให้ใจตกไปสู่อำนาจของอารมณ์ต่างๆ มี รูป เป็นต้น จนจิตไม่ตกไปสู่อำนาจของกิเลสทั้งหลาย มีตัณหา มานะ ทิฏฐิ เป็นอาทิ การสำรวมระวังด้วยญาณนี้พึงปฏิบัติตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตที่ทรงแสดงไว้ใน ทุกขธัมมสูตร อาสิวิสวรรค สังยุตตนิกาย ความว่า

ที่เรียกว่า สังวร เพราะเห็นรูปด้วยตาแล้ว ย่อมไม่น้อมไปในรูปอันน่าปรารถนา ย่อมไม่ขัดเคืองในรูปอันไม่น่ารัก เป็นผู้ตั้งกายคตาสติไว้ มีใจหาประมาณมิได้ ย่อมรู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามก อันบังเกิดขึ้นแล้วแก่เธอตามความเป็นจริง ทั้งเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมมารมณฺเณเช่นเดียวกันนั้นด้วย^{๕๓}

จะเห็นได้ว่า ญาณสังวรนั้น เป็นการการใช้ปัญญารู้เท่าทันว่า การเห็นรูปสตรี การได้ยินเสียงของสตรี การได้กลิ่นของสตรี การสัมผัสกายสตรีนั้นเป็นสิ่งที่ปรุงแต่ง อาศัยสิ่งหยาบเกิดขึ้น เมื่อรู้เท่าทันด้วยปัญญาอย่างนี้แล้ว ความพอใจหรือไม่พอใจในสิ่งเหล่านั้นก็หายไป ใจเป็นอุเบกขาวิชา อินทริยอยู่ด้วยปัญญา

๔.๓.๔ แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของภิกษุตามหลักขันติสังวร

ขันติสังวร หมายถึง สำรวมด้วยขันติ แบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ (๑) ตีติกขาขันติ อดทนด้วยกลั้นไว้ ทนไว้ (๒) ตปขันติ อดทนจนเป็นตบะเดชะ คือ เอาชนะสิ่งที่ป็นข้าศึกได้ (๓) อธิวาสนขันติ อดทนจนสามารถให้สิ่งที่ป็นข้าศึกอยู่เป็นเพื่อนเป็นมิตรกับตน และใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นได้

การสำรวมระวังด้วยขันติ หมายถึง การไม่แสดงอาการอ่อนไหวไปตามอารมณ์หรือเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องธรรมชาติ ทุกขเวทนาทางกาย ความไม่สบายใจก็ตาม ไม่แสดงอาการขึ้นลงในยามประสบสุขและทุกข์ สามารถรักษาปกติภาพของตนไว้ได้ในทุกกรณีเพราะ “ขันติย่อมห้ามความผรุสวาทได้ และเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์”

^{๕๒} อง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๘๑/๔๐๖.

^{๕๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๔/๒๕๑.

๔.๓.๕ แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของภิกษุตามหลักวิธีสังวร

วิธีสังวร หมายถึง สำรวมระวังด้วยความเพียร ยึดหลักของปธาน คือ ความเพียร ๔ เป็นแนวในการปฏิบัติ คือ

(๑) สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้นภายในจิตของตน เช่น วิตกอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งจะเกิดขึ้น รู้ว่าเป็นอกุศล ก็พยายามระงับใจไว้ ไม่ให้ตรึกนึกถึงเรื่องที่ก่อให้เกิดขึ้น รู้ว่าเป็นอกุศลก็พยายามระงับใจไว้ ไม่ให้ตรึกนึกถึงเรื่องที่ก่อให้เกิดอกุศลเหล่านั้น

(๒) ปหานปธาน เพียรละ บาป อกุศลที่เกิดขึ้นแล้วภายในจิตหรือจิตตรึกนึกไปในทางอกุศล ก็พยายามละสิ่งเหล่านั้นเสีย

(๓) ภาวนापธาน เพียรพยายามให้กุศล คือความดีที่ยังไม่มี ให้มีขึ้นภายในจิตของตน ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตาม พึงปฏิบัติตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตที่ว่า “บุคคลไม่ควรดูหมิ่นว่าบุญมีประมาณน้อยจะไม่ให้ผล น้ำฝนตกลงมาที่ละลายสามารถยังภักษาหารที่รองรับให้เต็มได้ฉันใด ผู้ทำความยินดีในการทำบุญ สะสมบุญที่ละน้อยจิตใจจะเต็มไปด้วยบุญฉันนั้น และการสั่งสมบุญไว้นำความสุขมาให้”^{๕๔}

(๔) อนรักขापธาน เพียรพยายามรักษากุศล ความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมไป เหมือนกับการรับชนะข้าศึกแล้ว ยึดพื้นที่ที่ตนครอบครองไว้ได้ ไม่ให้ตกไปในอำนาจของข้าศึกอีก

ฉะนั้น วิธีสังวรในระดับหนึ่งหมายถึงการมีความพยายามใช้สติระลึกรูปนามโดยให้ความเกิดดับ แห่งรูปนามด้วยอำนาจค้นหา มานะ ทิฏฐิให้เบาลง

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวทางการปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของพระภิกษุในปัจจุบันนั้น สามารถวิเคราะห์ได้ตามสังวรทั้ง ๕ ประการนี้ และเมื่อวิเคราะห์แล้วจะพบว่าในสังวร ๕ ประการนี้ มีระดับการปฏิบัติที่สอดคล้องกันและยากจะดับขึ้นไปเรื่อยๆ ดังนี้

๑. ศีลสังวร เป็นแนวทางปฏิบัติทางกาย โดยยึดถือเอาตามแม่บทของพระวินัย ข้อใดผิดก็ไม่ควรทำข้อนั้น เป็นการปฏิบัติตามกฎ ตามระเบียบที่วางไว้อย่างเคร่งครัด เพียงเท่านั้นข้อที่จะละเมิดต่อสตรีนั้นก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ แต่ศีลสังวรนี้เป็นเพียงขั้นต้นเท่านั้น เพราะเป็นเพียงการจัดระเบียบทางกาย

๒. สติสังวร เป็นแนวทางปฏิบัติทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญมากที่สุด ที่ภิกษุควรระลึกและรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาเมื่ออยู่กับสตรี เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ กระแทกกับรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสอันมาจากสตรี เป็นการควบคุมทางด้านสามัญสำนึก

๓. ญาณสังวร เป็นแนวทางปฏิบัติทางด้านปัญญา คือการทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในความเป็นจริงของอารมณ์ที่เกิดขึ้น ใช้ปัญญาให้รู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิต รู้เท่าทันอารมณ์ที่ปรุง

^{๕๔} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๑/๖๙.

แต่ว่ามาจากอินทรีย์ทั้ง ๕ การใช้ปัญญาพิจารณานี้จะช่วยส่งเสริมให้กำลังของสติสังวรและศีลสังวรมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ประกอบกับญาณสังวรนี้เป็นขั้นตอนของความเข้าใจ ไตร่ตรองถึงเหตุและผล ทั้งผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ภาวที่ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองถึงความเหมาะสมเกี่ยวกับสตรีจะทำให้เกิดความยับยั้งชั่งใจและระงับอารมณ์ ความกำหนัดที่เกิดขึ้นได้

๔. ขันติสังวร เป็นขั้นตอนของการใช้ความอดทนต่ออารมณ์ที่เกิดขึ้น ธรรมดาว่าแม้จะรู้ว่าผิดพระวินัย แม้จะรู้ว่าตัวเองเป็นพระ แม้จะใช้ปัญญากำหนดรู้ทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น แต่รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่มาจากสตรีนั้นสามารถครอบงำบุรุษได้ง่าย ดังนั้น ความอดทนต่ออารมณ์ปรุงแต่งเหล่านั้นจึงต้องมีมากตามลำดับ ขันติสังวรเป็นเครื่องมือที่ทำให้ภิกษุอดทนต่อพระวินัย ไม่ละเมิดพระวินัยและสละอารมณ์ปรุงแต่งเหล่านั้นได้

๕. วิริยสังวร เป็นขั้นตอนของการรักษาความตั้งงำที่เกิดจากการอดทนต่ออารมณ์ปรุงแต่งเหล่านั้นให้คงอยู่ และพัฒนา เสริมสร้างให้ความอดทนนั้นมั่นคงยั่งยืน ไม่หวั่นไหวได้โดยง่าย เป็นการเพียรพยายามรักษากุศลธรรมให้เกิดขึ้นต่อไปอย่างมั่นคง

จะเห็นได้ว่า แนวทางปฏิบัติต่อสตรีที่เหมาะสมของพระภิกษุนั้น นอกจากจะมีการสำรวมอินทรีย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย แล้ว แนวทางสำคัญคือการเจริญตามกรอบของสังวรทั้ง ๕ ประการ เพราะสามารถที่จะนำไปประยุกต์และรักษาความเหมาะสมในการปฏิบัติต่อสตรีได้อย่างถูกต้องต่อไป